

יצחק נבון

בן למרים ממשפחת בן עטר ויוסף נבון

נולד בירושלים ב־9 באפריל 1921, א' בניסן תרפ"א

נפטר ב־6 בנובמבר 2015, כ"ד בחשוון תשע"ז

יצחק נבון נולד בראש חודש ניסן תרפ"א (9 באפריל, 1921) בירושלים. צאצא למשפחת אביו מקהילת יוצאי ספרד שעלתה לירושלים מתורכיה בשנת 1670, ומצד אמו, נצר למשפחת הרב חיים בן עטר ממרוקו, בעל הספר "אור החיים", שהגיעה לירושלים בשנת 1884. נבון, דור עשירי בירושלים, נולד בעיר, התחנך בה ואף נמנה עם מגיניה כאשר שימש כראש המחלקה הערבית של הש"י (שירות הידיעות של "ההגנה") בירושלים, ערב הקמת המדינה.

בין השנים 1946–1948 פיקד נבון על המחלקה הערבית של הש"י בירושלים. היא הייתה אחת משלוש מחלקות המודיעין, לצד המחלקה האנגלית והמחלקה היהודית. האזורים שהיו בפיקוחו השתרעו מחברון בדרום עד רמאללה בצפון, ומיריחו במזרח ועד לטרון במערב.

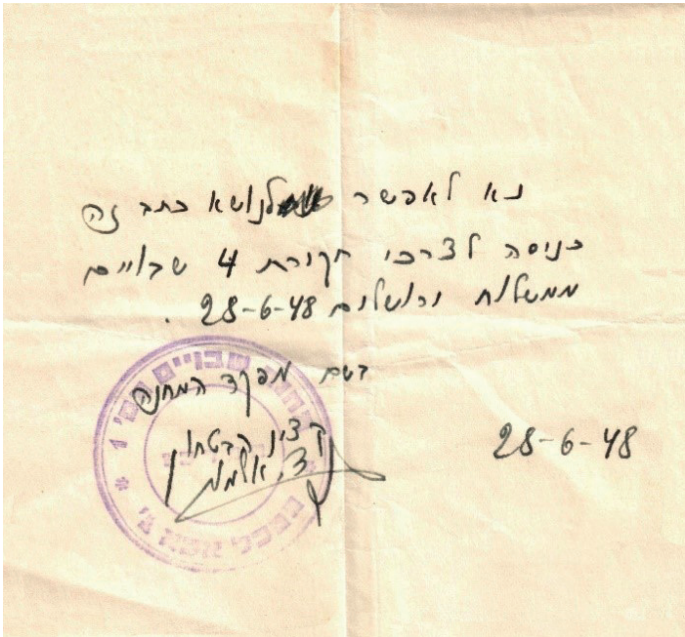
המחלקה הפעילה רשת מסועפת של סוכנים שהרימה ידיעות חשובות מאין כמותן. בתחילה היו המודיעים הערבים המקורות הטובים ביותר, אולם עם פרוץ הקרבות, נסתתם מאגר המידע הזה כמעט לחלוטין, שכן המודיעים חששו להגיע לפגישות. באותם ימים, משימתה המרכזית של המחלקה הייתה לחזות את השתתפותם של צבאות ערב במלחמה ולשם כך הוקמה רשת האגנה למפקדות הערביות ולשיחות מנהיגיהם. להאזנות אלו הייתה חשיבות עצומה והידיעות שנאספו באמצעותן השפיעו על מהלכי הקרבות. כך למשל, הודות למידע שהגיע לאנשי המחלקה בעת שהאזינו לתשדורות שהחליפו הערבים, הוכרע הקרב על מחנה אלנבי בדרום העיר במאי 1948. אחת התרומות החשובות של המודיעין למלחמה באויב הייתה הפעלת הלוחמה הפסיכולוגית, וכחלק מלוחמה זו החלו אנשי המחלקה לשדר אל האויב שידורי רדיו בשפה הערבית.

בשלהי חודש מארס 1948 התפטר נבון מתפקידו בעקבות מתקפת הדמים על "שיירת נבי דניאל". השיירה, בראשותו של צבי זמיר, שכללה עשרות משאיות אספקה, "משוריינים" ולוחמים, יצאה לגוש עציון חרף אזהרותיו הברורות של נבון ואנשי מחלקתו. במידע שהועבר לרמטכ"ל התריע נבון כי מתארגן כוח שמתכנן לתקוף את השיירה בדרכה חזרה. אך לשווא. השיירה יצאה לדרך, הותקפה, והטרגדיה הנוראה לא נמנעה למרות הידיעות על העומד להתרחש.

בספרו "כל הדרך" מספר נבון על תחושותיו הקשות: "הרגשתי שלא אוכל להמשיך לתפקד במערכת שמזלזלת במידע המודיעיני שהיא מקבלת, והודעתי למפקדי בכאב על התפטרותי". יצחק לויצה, הממונה על נבון, לא קיבל את התפטרותו. נבון המשיך אפוא בתפקידו ופעל ביתר שאת בימי מלחמת העצמאות. באותם ימים השתלבו חיילי הלגיון הירדני במערכה. המפקדות הערביות,

לכבוד ארגון חברי ההגנה בישראל סניף ירושלים	תאריך 25/11/58
הנני חותם מבקש בזה להכנס כחבר לארגון חברי ההגנה בישראל. הנני מצהיר בזה שכל הפרטים שנמסרו להלן הם נכונים במלואם. מקבל עלי את החלטות מוסדות הארגון ומוכן לשלם דמי חבר כפי שיקבעו:	
שם המשפחה: (בדפוס)	שם המושפחה הקודם: _____
שם הטב: (בדפוס)	שם הפרטי: _____
שנת תעליה: _____	תאריך הלידה: 19.7.21
מקום הלידה: _____	מקום הלידה: _____
שנת תעליה: _____	מצב משפחתי (רוק, נשוי, כפי, יתום): _____
כתובת: _____	טלפון: 61967
עובד: _____	טלפון: 63851
מקצוע עשוי: _____	מקצועות קודמים: _____
השכלה כללית: _____	השכלה מקצועית: _____
שפות: (לפרט דיבור, שמייע, קריאה, כתיבה) _____	שפות: (לפרט) _____
מס' תעודת זהו: _____	מס' תעודת המלואים: _____
פעולת צבורית: _____	חבר להסתדרויות: _____
נכנס להגנה במקום: _____	עבר ל: _____
בשנת: _____	בדרגת: _____
בתפקידים (לפרט) _____	בתפקידים (לפרט) _____
שרת בצבאות: (כולל צ.ה.ל. - לפרט) _____	שרת בצבאות: (כולל צ.ה.ל. - לפרט) _____

שהיו מטרת האזנתם של אנשי המחלקה, איבדו את חשיבותן, שכן הירדנים ניהלו מעתה את המלחמה. הדבר הקשה מאוד על עבודת ההאזנה משום שהירדנים אומנו על ידי הבריטים והיו מקצועיים הרבה יותר. אתגר חדש הועמד בפני המחלקה: הצורך לפענח חודעות שהוצפנו הצפנה מקצועית.

אישור כניסה לצורך חקירת שבויים

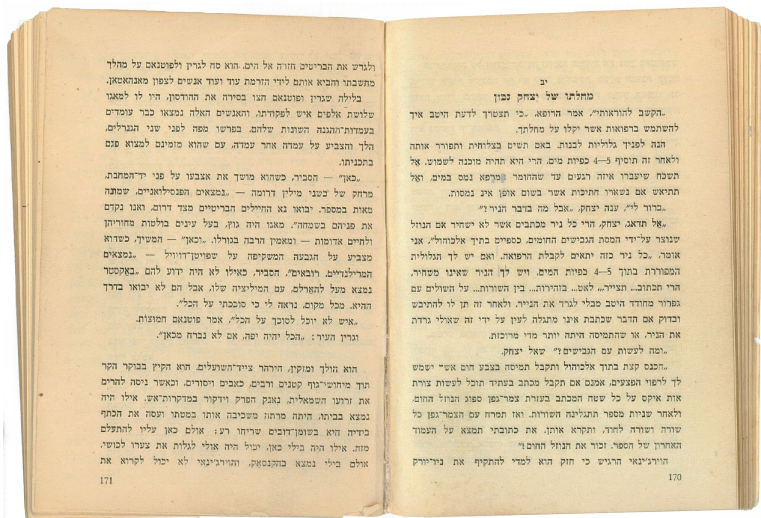
יצחק נבון, משמאל - חייל באמצע שנות ה-40

אחת הפרשות הכאובות במהלך מלחמת העצמאות הייתה נפילתו של הרובע היהודי בעיר העתיקה לידי הלגיון הירדני ב-28 במאי 1948. נבון ואנשי השי"י ביקשו לקבל ידיעות על מהלך הקרבות ועל מצב השבויים, אך עלתה השאלה כיצד יעשו זאת מבלי שהתכתובת תיפול בידי הבריטים שעלולים היו למסור את פרטיה לערבים. הפתרון היה להעביר לידי השבויים כתב סתרים או שיטה כלשהי שיוכלו להשתמש בה כדי לדווח למודיעין בארץ על מצבם. לשם כך פנה נבון לחיים יערי – הזייפן הראשי של המודיעין באותם ימים – וזה השתמש בספרו של הווארד פאסט, "הבלתי מנוצח", פירק את כריכתו, שלף מתוכו את עמוד 170 ו"שתל" במקומו עמוד חלופי מנייר זהה ועליו מסר מוסווה שיחודפס בדפוס זהה ובעיצוב זהה. הרעיון היה שהשבויים בירדן יקבלו את הספר, יקראו אותו וכאשר ייתקלו בעמוד זה ימצאו בו הנחיות כיצד להשתמש בשני כימיקלים מסוימים (שנשלחו בנפרד) ובעזרתם לייצר דיו סתרים. בראש עמוד 170 התנוססה הכותרת "מחלתו של יצחק נבון" שנועדה למשוך את תשומת לב השבויים למסר המוצפן. וכך היה כתוב באותו עמוד:

"הנה לפניך גלוליות לבנות. באם תשים גלולית בצלוחית ותפורר אותה ולאחר זה תוסיף 4–5 כפות מים, הרי היא תהיה מוכנה לשמוש.

"ברור לי", ענה יצחק, "אבל מה בדבר הנייר?"

"אל תדאג יצחק, הרי כל נייר מכתבים אשר לא ישחיר אם הנוזל אשר נוצר על-ידי המסת הגבישים החומים, כספיים בתוך אלכוהול", אני אומר, "כל נייר כזה יתאים לקבלת הרפואה. ואם יש לך הגלולית המפוררת בתוך 4–5 כפיות המים, ויש לך הנייר שאינו משחיר, הרי תכתוב... בזהירות... בין השורות... על השוליים עם גפרור מחודד היטב מבלי לגרד את הנייר. ולאחר זה תן לו להתייבש ובדוק אם הדבר שכתבת אינו מתגלה לעין על ידי זה שאולי גררת את הנייר, או שהתמיסה היתה יותר מדי מרוכזת.

"מחלתו של יצחק נבון" - הפרק השתול בספר

כריכת הספר "הבלתי מנוצח" שבו הוסתר כתב הסתרים

"הכנס קצת בתוך אלכוהול ותקבל תמיסה בצבע חום ... אמנם אם תקבל מכתב בעתיד תוכל לעשות זאת איקס על כל שטח המכתב בעזרת צמר-גפן ספוג הנוזל החום, ולאחר שניות מספר תתגלנה השורות. ואז תמרח עם הצמר-גפן כל שורה ושורה לחוד, ותקרא אותן.

לאחר ההוראות המשיך הטקסט המקורי של הספר כסדרו. לימים התברר כי שניים מהשבויים אכן קיבלו את הספר ואת החומרים הכימיקליים, הבינו את התחבולה וניסו לשגר דיווחים על גבי גלוליות ומכתבים תמימים.

על הישגי המודיעין הערבי בתקופה זו כתב יצחק לויצה שהיה מפקד המודיעין, בספרו "תשעה קבין, ירושלים בקרבות מלחמת העצמאות": את חוד החנית של הש"י בירושלים היוותה המחלקה הערבית והיא היתה המחלקה העמוסה והפורייה ביותר. בראשה עמד יצחק נבון שבלט במקוריותו, בכוח השראה ובתבונה הלב שלו. היה לו צוות עובדים מצוין שידע היטב את הנושא שטיפל בו והישגיו היו רבים וחשובים. למחלקה היתה רשת סוכנים ענפה אשר הביאה ידיעות רבות, חשובות ונכונות, אך לעתים דברים קלוטים מן האוויר. כוחו העיקרי של הצוות התבטא בכך שידע לבור את המוץ מן התבן גם אם לעתים היו הספק או הטעות בלתי נמנעים.

יצחק נבון סיים את לימודיו באוניברסיטה העברית בירושלים בתחומי הפדגוגיה, תרבות האסלאם ושפה וספרות ערבית, ופנה להוראה. הוא לימד בבית הספר שבו גם למד, "בית הספר בית הכרם", המוכר היום בשם "בית הספר התיכון שליד האוניברסיטה" (ליד"ה). לאחר קום המדינה כיהן כדיפלומט בציריות אורוגואי וארגנטינה. במדינות אלו אסף נבון מודיעין על פעולות אפשריות של האוכלוסייה הערבית נגד מדינת ישראל, וכמו כן אסף מידע על נאצים שנמלטו לדרום אמריקה ויצרו להם חיים חדשים. עם חזרתו ארצה שימש מזכירו המדיני של שר החוץ משה שרת, ובשנת 1952 נקרא לנהל את לשכתו של ראש הממשלה, דוד בן גוריון, והיה לאיש אמונו.

נשיא המדינה יצחק נבון סוקר משמר כבוד של חיילים מצטיינים בקבלת פנים ביום העצמאות, בבית הנשיא בירושלים, 1981

לאחר התפטרותו של בן גוריון מראשות הממשלה מונה נבון לראש אגף התרבות והאמנות במשרד החינוך, ומתוך רצון להוביל ליצמעות הפערים בחברה והגברת תפיסת השייכות וההזדהות עם המדינה, בחר לעמוד בראש המבצע "ביעור הבערות"; הוא הקים מערך של מורות חיילות שחרשו את הארץ לאורכה ולרוחבה ולימדו קרוא וכתוב את האוכלוסייה הבוגרת במדינה, ובפרט את אוכלוסיית העולים. קיבוץ הגלויות העסיק אותו עד יומו האחרון. חודשים לפני פטירתו אמר: "קיבוץ הגלויות הזה הוא מאמץ גדול, אבל חייבים לעשותו ... כי אנחנו עם אחד ... זו משימת דורנו."

לכנסת ישראל נבחר בשנת 1965. בין היתר שימש סגן יושב ראש הכנסת ויושב ראש ועדת החוץ והביטחון. כמו כן עמד בראש הוועד הפועל הציוני העולמי, תפקיד שבמסגרתו העמיק את הקשר עם יהדות התפוצות, כשהוא קורא לאנשי הקהילות לעלות לישראל.

יצחק נבון נבחר לנשיאה החמישי של מדינת ישראל ב"ב בניסן תשל"ח, 19 באפריל 1978. נאמן למשנתו, שקד על הגברת הלכידות החברתית, העצמת תחושת הסולידריות בין כל חלקי העם וקידום הערבות ההדדית בין העדות והדתות השונות. הדאגה לשכבות החלשות והחתירה לצדק חברתי היו נר לרגליו. כפועל יוצא הוא הרבה לסייר ברחבי הארץ ולבקר ביישובי ספר, בערי פיתוח ובכפרי המיעוטים. עם כניסתו למשכן הנשיא שם פעמיו לצפון הארץ המופגז ושהה שם את הלילה. מעולם לא היה אורח לרגע, אלא אדם שבא לחוש את המצוקה ולחפש דרכים לפתרונה. ביקור בעל משמעות מיוחדת היה בשכונת התקווה; נבון הגיע לשכונה ושהה בה שלושה ימים רצופים, ובמהלכם לן בבית אחד התושבים, סייר ברחובותיה, פגש את תושביה והקשיב למצוקותיהם. הוא המריץ את תושבי השכונה לשאוף להישגים בכל תחום, והשרה ממד של עממיות ושל אהבת ישראל על כל מגזריה. תמיד גרס ש"אוצר יקר אחד לנו והוא האדם. ואדם זה, מינקות ועד שיבה, יש לטפח בכל כוחנו, להשקיע בו כל ליבנו ומחשבתנו, עד שימצא את כל הפוטנציאל הגנוז בו ולמעלה מזה". (מתוך דברי יצחק נבון בעת הכניסה לתפקיד שר החינוך והתרבות, 16/9/1984)

נבון ידע לפנות לכל אדם בשפתו שלו ולכבד את תרבותו ומנהגיו. בתבונה וברגישות פעל ללא לאות לקירוב הלבבות בין מרכיבי הרקמה האנושית בישראל. תכונות אלו אף חצו גבולות, כאשר לאחר ביקורו במצרים – ביקור שמסמל את תור הזהב ביחסים עם האומה הערבית הגדולה – הכריז הנשיא סאדאת כי בנאום שנשא נבון בערבית רחוטה "הוא כבש את לבו של העם המצרי". בערוב ימיו התייחס נבון לביקור ואמר: "אל חברי הפרלמנט המצרי דיברתי שירה... משקף את תרבותם... את נשמתם... "אנו פה באזור הזה צריכים ללמוד לדעת מה הערך של התרבות...מה עם הנשמה? ואת הנשמה הזאת, אותה, להעלות על נס."

יחדות ספרד ושפת הלאדינו היו ערש ילדותו ותפסו מקום מרכזי בהוויתו ובכתיבתו. הוא עמד על כמה מאפיינים בולטים במורשת זו: שילוב מדע ואמונה, מתינות ודרך האמצע ואהבת התנ"ך, העברית וארץ ישראל, ואותם שרטט במאמר שחיבר על אודות ה"קווים לדמותה של יחדות ספרד" ובמופע הקונצרטנטי של שירי קודש וחול "רומנסרו ספרדי". מסע אישי של נבון לספרד אל השורשים שמחם נק את אהבתו לתרבות זו הניב את סדרת הטלוויזיה "ירושלים שהיתה בספרד". הוא ראה ביצירת הסדרה סגירת מעגל מסוימת, וכך אמר: "נקשרה נפשי בתרבותה של יחדות ספרד. תרבות זו, שירתה, ספרותה ורוחה ליוו אותי בכל אשר פניתי... זכיתי להיות שותף בהעמדת נר זיכרון לאנשיה, לחכמיה ולמשורריה." במחזהו "בוסתן ספרדי", המוצג ברחבי הארץ בהצלחה חסרת תקדים, העלה נבון על נס את שפת הלאדינו ואת מכמני תרבות יהודי ספרד והמזרח המתקבלים על ידי הקהל באהבה רבה.

יצחק נבון האמין שיש להציב חזון ברור לעם. הוא טען ש"אף היום ניתן לבוא בתביעות אל העם, אם נפרוש לפניו חזון של ממש, נציב לפניו אתגרים, ניטע בו תקווה ונדאג שהעול יתחלק באופן צודק... ומשעה שתוצב המטרה ימצאו לה המקורות... לא החזון ישועבד לכלכלה אלא הכלכלה תשועבד לחזון."

הביטוי "אור לגויים" מעולם לא נתפס אצלו כמליצה. הוא שב ושינן כי "עלינו לשמור מכל משמר על יחסינו עם אומות העולם ועל מקומנו ההיסטורי כעם שהטביע את חותמו על התרבות האנושית." לדידו, חברה למופת ועם סגולה אינם בגדר משאלת לב או התגשמות חזון הנביאים, אלא צורך מעשי והגיוני, שהרי אם נחיה ככל המדינות – אומות העולם לא יתמכו בנו, והיהודים לא יעלו ארצה.

לאחר חמש שנות כהונה כנשיא החליט שלא להתמודד לתקופת כהונה נוספת, ובשנת 1984 נבחר לכנסת ושימש סגן ראש הממשלה ושר החינוך והתרבות עד שנת 1990. כשר החינוך הדגיש את החינוך המדעי-טכנולוגי ואת החינוך לדמוקרטיה ולדו-קיום בין כל תושבי ישראל; פעל להשוואת התנאים בין כל המגזרים ותגבר את לימודי השפה הערבית; יזם את המפעל "סל תרבות" להקניית מטען תרבותי ואמנותי לכל תלמיד ותלמידה, והיה ממייסדי בית הספר לקולנוע ולטלוויזיה "סם שפיגל" בירושלים. יצחק נבון ראה חשיבות רבה בהחזרת העברית למקומה הראוי כשפת תרבות. כמו כן סבר כי בצד הלימודים העיוניים, על מערכת החינוך להטמיע בתלמידים ערכי יסוד בסיסיים: אמת, יושר, דיוק, כיבוד הזולת והשונה, התנדבות, כבוד למורשת ולמסורת והזדהות עם תולדות ישראל בעת החדשה. כדי להעמיק את בקיאות התלמידים בנושא השואה, הנהיג נבון את המסע למחנות ההשמדה בפולין.

לאורך חייו הציבוריים פעל תמיד על פי צו מצפונו ואמונתו, ללא מורא; כך היה, כשקרא, בהיותו נשיא, להקמת ועדת חקירה ממלכתית לבדיקת הטבח במחנות סברה ושתילה בשנת 1982, וכך כשהיה השר היחיד שהצביע בממשלה נגד חילופי השבויים (עסקת ג'יבריל) בשנת 1985.

בשנת 1991 פרש מהחיים הפוליטיים אך לא מהציבוריים; הוא המשיך לסייר ברחבי המדינה ולהופיע בפני קהילות ישראל – לא בעבור תפקיד או מעמד, אלא פשוט מתוך אהבת ישראל. בה בעת השקיע מזמנו ומרצו ופעל בהתנדבות לקידום גופים שונים, המשקפים במהותם את אישיותו ונטיית לבו: "נאות קדומים", השמורה הלאומית של טבע הארץ במקורות ישראל; האקדמיה למוזיקה ולמחול בירושלים והרשות הלאומית לתרבות הלאדינו; כמו כן כיהן כיושב ראש חבר השופטים בחידון התנ"ך העולמי לבני נוער; עמד בראש "קרן אברהם" הפועלת לקידום השוויון בין יהודים וערבים וייסד את עמותת "ידידי בית שלום יפן" בישראל; נוסף על כך הוא שימש נשיא המרכז העולמי למורשת יחדות צפון אפריקה, נשיא כבוד של הארגון הארצי של חברי "ההגנה" ונשיא יד בן גוריון.

בשנת 1963 נשא לאישה את אופירה ארז, פסיכולוגית שיקומית, שפעלה רבות למען ילדים בעלי צרכים מיוחדים. לזוג שני ילדים, נעמה וארז. אופירה נפטרה ממחלת הסרטן בשנת 1993. בשנת 1995 הכיר את רעייתו מירי שפיר, מעצבת תכשיטים ואופנה, יועצת תדמית ותקשורת העוסקת היום בציור ובכתיבה.

יצחק נבון, בן ירושלים, אוהב אדם באשר הוא אדם; מורה ומחנך, איש רוח וספר אשר משך בקולמוס, איש מעש שהאמין באמונה שלמה ביכולתנו לכונן שלום עם שכנינו, נפטר בכ"ד בחשוון תשע"ו, 6 בנובמבר 2015, בביתו בירושלים. הוא נקבר בחלקת גדולי האומה בהר הרצל בירושלים.